

sjónarmið

Ræðslan stýrir okkum – ikki viljin

1. Frá Ferguson til Nyrup

I 1767 gav skotski heimsspekingurin Adam Ferguson út eina lítla ritgerð, hann kallaði «Civil Society» (borgarlaga samfelagið). Her undrast hann, tí hann heldur seg hava varnast spiran til eina nýggja samfelagsskipan, men sum hann bar ótta fyri ikki megnaði at yvirleva álopini frá teimum minni mentaðu portunum í samfelagnum.

Táverandi samfelagi vóru skyldur vanliga borgarans 'uppeftir' – tvs. mótevgis fúrstum, prestum og krigsharrum – nærum óavmarkaðar. Men so við og við sum eisini vanliga borgarin byrjaði at njóta búskaparligu fruktirnar frá einum vaksandi handli við umheimin og av arbeiðsbytnum, so útholast verandi skipan meira og meira. Tá Ferguson nú sá fyri sær og greiddi frá um, var eitt nýtt samfelag, har herurin og vápnini ikki longur vóru einasti vegurin til vælferð, men har síðiligt kjak kom í staðin fyri 'dolkin', har friðarligar dygdir vóru mettar framum krigsdygdir, og har staturin ikki longur var almáttugur: «... a spectacle new in the history of mankind» (ein sjón nýggj í søgu hjá mannaættini).

Var undra Fergusons røtt, so fór hann skeivur í óttanini fyri at nýggja borgarlaga borgarlaga samfelagnum ikki skuldi verða lív lagað. Skipanin skapti næstu hundrað árin størstu umveltingar og vælferðarvæktur

nakrantið í søgum. Tá var henda skipanin, sum góði vinur Fergusons – hin í dag meira kendi Adam Smith niggja ár seinni legði bæði navn og ástøði til.

Ferguson var fremst bangin fyri at hermegin fór at taka ræði í landinum, men tey næstu hundrað árin prógvaðu sum nevnt, at tá borgarlaga samfelagið var sterkari enn hermegin. Markaðurin vaks og varð sterkari enn staturin og hermegin.

Mótevgis borgarlaga samfelagnum kyknaði nú upp ein vandi, ið Ferguson ikki hevði roknað við: Dreymurin um at avtaka marknaðin. Nú var tað ikki longur staturin við sínari hermegin, ið var stóra hóttanin, men fyrirlitaleysi, kollveltingar-kendi frá marknaðurin sum «ikki nýtti annað band manna millum enn nakna áhugan – kenslu-leysa kontanta gjaldið» (kommunistiska manifestið). Borgarlaga samfelagið, sum Ferguson var so bangin fyri ikki skuldi verða lív lagað, var nú knappiga vordid ein samfelagsfiggindi.

Nú nýggj hundrað ár eru liðin, hava vit verið vitni til hvussu 'dreymurin' um eitt borgarligt samfelag uttan marknað mátti takast av døgum einaferð med alla. Men vit hava so sannliga eisini upplivað tað øvuga: At eitt ný-liberalistiskt marknaðarsamfelag við ongum ella einum veikum statari er fyri sama vanda.

Russland í dag er eitt gott, men syrgiligt dømi um hesar báðar útgáðar,

og átti hetta at lært okkum, at «búskapurin má vera nóg frælsur at tryggja eitt margfald av fjølbroyttum skipanum, men ikki nóg sterkur at oyðileggja samfelagið». (Ernest Gellner: 'Condition of Liberty – Civil Society and its Rivals', Hannish Hamiltion 1994).

Í ein ávísan mun kann støðan í Føroyum í dag sammetast við støðuna í Russlandi. Serligi førøyski planbúskapurin – 'stúdningsbúskapurin' – er farin í søguna, og okkara veika stjórn – veruliga maktin situr jú í Keypmannahavn – megnar ikki at standa ímóti teimum ný-liberalistisku marknaðarhugsjónunum, ið í dag móti fólksins vilja verða smoygdar niður yvir landið av Nyrup-stjórnini.

Í Russlandi er hetta tó øvugt. Har vil stjórnin fremja ný-liberalistisku hugsjónina, men hon er ov veik, tí har hevur 'mafian' skjótt størri vald enn staturin.

2. Borgarlaga samfelagið er sum ein viðkvæm planta

Skuldi eg nú heilt stutt roynt at tulka trúpla stóðu okkara út frá grunðsýnarmiðum Ernest Gellners (sjá eisini part 3.), so vildi eg sagt:

'Fremsti trupulleiki okkara er, at vit ikki longur eins og Ferguson undrast, bera ótta fyri og fróyst/gráta yvir samfelagið, so sum tað nú einaferð er uppá gott og ringt. Tá vóru just hesir mongu ósjónliga kenslutræðir, ið áður bundu

borgarlaga samfelagið saman við okkara lögting og landsstýri, og sum vóru flögð og veruliga fortreyttin fyri allari menning í landinum. Hesir træðir eru tíværri ikki til longur.

Borgarlaga samfelagið er sum viðkvæma plantan, ið bert kann vaksa og bloma, um hon verður handfarin varisliga og við kærlleika. Tá verður hon ikki longur – tí fjólar hon.

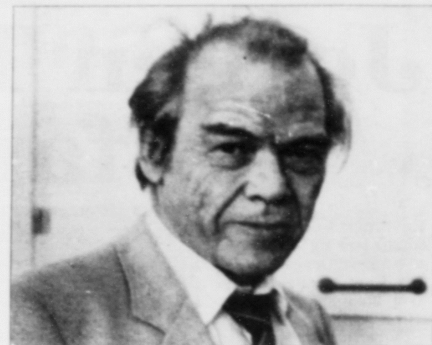
Hetta ljóðar kanska sum ein undanfærsla – ein tveitan av allari ábyrgd yvir á danir og ella Heimastýrslógin, men so er ikki meiningin. Her er talan um eitt isakalt kensluleyst rák, ið floymir yvir alt og øll har so-nevnda ný-liberalisman, t.v.s. nýggi náðleysi marknaðarbúskapurin, hevur fingið fótast. Prísurin fyri fyrirlitaleysu tilbiðjanina av hesum høgaramaistiska kollveltingarpolitikki er øðrumegin: vaksandi arbeiðsloysi, lægri livikor og ein mannminkandi tilvera fyri stóðugt fleiri, og hinumegin: stórt makt og ríkidømi fyri tey fáu.

Sosialdemokratisku flokkarnir, ja, vinstru flokkarnir yvirhøvur, royna í dag av øllum alvi at standa við einum beini í hvørjum bólk/ideologi, og skrádná tífir miðjuni so við og við sum ideologi-fráleikin veksur. Politikkur teirra verður haretur: Fullkomuliga turgeldur!

Høvuðsuppgávan hjá dagsins konservativu flokkum er heldur ikki longur at varðveita og endurnýggja samfelagsmentanina – tvørturímóti snýr alt seg nú um at sleppa marknaðarkrefturnum leysum. Prísurin fyri hesa høgaramaistisku kollvelting er ein týning av ríka arvi okkara av síðvenju, normskipanum, livsvanum og livsdygdum, og ringast av øllum: Einaferð týndur arvir kann ikki endurskapast.

Liberalisman var uppgrunliga grundað á tann mentanarliga síðarv og tey áhugamáli, sum høgur-flokkarnir nú eru í ferð við at taka av og úthola. Dagsins konservativu hava sostatt ikki bert sagt frá sær sína ideologiska framseting um at vilja verja og varðveita framhaldið (kontinuitet) í samfelagnum, men hava eisini leinkað sína lagnu til eina ætlan, ið stóðugt fleiri – eisini konservativ – nú áðan er ragnaroksdømd.

Í hesari mynd og kroystir upp um bæði

oyru av høgura og vinstra ný-liberalistiskum ríkispolitikarum, sita í dag okkara heimastýrispolitikarar ræðsluslignir og líta niður í tað parlamentariska og búskaparlaga bládyðið, Føroyar eru komnar í.

3. «Bygdamenning» og borgarligt (sosialt) kapitalinum

Í einari áhugaverdari grein «America's Declining Social Capital» í tíðarritinum 'Journal of Democracy', januar 1995, greiðir Robert D. Putnam (professari í statsvísindi við Harvard University) frá um tær kanningar, hann og aðrir hava gjørt um týðningin av so-nevnda 'borgarlaga' (sosiala) kapitalinum á samfelagsmenningina.

Her má skoytast uppí, at eins og vit tosa um ein 'tøkniligan' og ein 'menniskjulan' kapital fyri ávikavist tey töl og ta útbúgving, sum hækkar framleiðslumátt einstaklingsins, so merkir «borgarlaga kapitalurin» tær mongu skipanir, feløg, samkomur, klubbar, granna- og vinaløg osf., ið – gjøgnum ymisk netverk, reglugerðir og sosialt álit – lætta um samstarvið manna millum, so úrslitið/úrtekan verður betri fyri allar partar.

Tá Putnam nú vísir á – stuðlaður av egnum og øðrum kendum kenningu gjøgnum 20 ár – er, at menningin í t.d. einum øki/bygd/bý/landsliði hongur neyvt saman við sosiala ílegnið (engagement) borgaranna. Jú størri hetta ílegnið er, jú lættari er tað hjá myndugleikum at fremja vælferðar- og onnur trivnaðar- og menningarframtøk. Búskaparligur vøkstur, lægri arbeiðsloysi, færri lógarbrót og minni misnýtsla av rúsevnum sermerkir hesi øki fram um onnur, har viðurskiptini annars eru tey somu, men har sosiala ílegnið er lágt. Ja, Putnam sigur bart út, at eitt sterkt og fjølbroytt sosialt ílegni, t.v.s. ein høgur borgarligur kapitalur, er ein beinleiðis treyt fyri øllum framfærðum.

Áhugavert, men kanska ikki so trupult at skilja hjá okkum, er, at tað brotvir einki uppá úrslitið

hvørjir politiskir flokkar, ið mynda og hava valdið í økinum.

Putnam fer nú víðari og vísir á hvussu tað borgarlaga ílegnið hevur verið fyri óvurhonds stórar afturgongd tey seinastu 20-30 árin. Hóast hann sjálvur ikki tykist at ivast, so viðmerkir hann tó, at neyðugt er við meiri granskning, áðrenn við vissu kann sigast, at hetta er ein høvuðsorsøk in til tað vaksandi arbeiðsloysið, stigin í búskaparlaga vøkstrinum og ta versnandi livsdygd, ið yvirhøvur hevur gjørt seg galdandi í Vesturheiminum tey nú mongu seinastu árin.

Sum ein 'samnevnari' fyri ta upplýsing av felagsskapslívnum, ið er farin fram í USA tey seinastu árin nevni Putnam «bowling-klubbar». Frá 1990 til 1993 vaks talið á einstøkum «bowlarum» við 10%, samstundis sum skipaða spælið í klubbnum og feløgum minkað við 40%. Her skoytir hann uppá: «Um onkur heldur at hetta dæmið hevur lítlan áhuga, vil eg bert vísa á, at meðan umleið 8 mió. amerikanarar bowladu minst einaferð í 1993, so er hetta tal 30% hægri enn atkvøðutalið við kongressvalið í 1993, og eins stórt og talið á teimum, ið siga seg ganga regluliga í kirkju».

Um orsakirnar til niðurgongdina verður fremst nevnt: Minkandi álit manna millum (minkað úr 58% í 1960 niður í 37% í 1993), vaksandi talið av kvinnum í vinnu og týðningarmest av øllum: Sjónvarpið og sjónbondini-spølini. Á felagslívnið minkandi, tá kvinnurnar av álvara fóru í vinnu, hevur sína nátturliga orsök í, at tær nú vegna teirra duplart arbeiði (úti og heima) ikki longur hava orku at lut-taka í tí fjølbroytta felagslívnum, ið tær áður oftast sjálar stóðu á odda fyri. Hjá okkum er sjónvarpið eitt uppá seg so nýtt fyrirbrigdi, at óivað flest allir tilkomnir føroyingar av egnum royndum vita, hvussu tað hevur kóvt felagslívnið.

Annars ávarar Putnam harðliga ímóti skipanum,

KOMMUNUSAMANLEGGINGIN - PLANUR

